

Civilisationernes sammenstød

Religionens renæssance i danske dagblade

SIMON KRUSE RASMUSSEN

Hvis man accepterer diskursanalysens præmis, at sproghandlinger er socialt formede, men også socialt formende, så bliver studier af tekster i massemedier også til et studie af det sociale. "Media texts are sensitive barometers of cultural change", som det formuleres af Norman Fairclough (1995: 60).

Denne artikel fremlægger indikationer på, at medieteksternes barometer har flyttet sig, og at der dermed er sket et diskursivt skift i den medialiserede debat. Vi kan tilsyneladende iagttage en religiøsisering af mediediskursen, hvor religion som identitetsmarkør bliver mere udbredt.

Det er artiklens påstand, at dette skift hænger sammen med en bestemt måde at tænke civilisation og kultur på. Denne tænkning indebærer en særlig konstruktion af forskel mellem kollektive identiteter. Den ændrede diskursorden trækker således på en eksklusivistisk konstruktion af forskel i højere grad end på en hierarkisk eller tidslig. "Forskelle mellem forskelle" er derfor et fokus for analysen.

Artiklen opstiller forsøgsvis en analyseramme, som kæder forskellige konstruktioner af forskel sammen med forskellige måder at tænke begrebet civilisation på. Det er artiklens hypotese, at en *religionskulturalistisk* civilisationsforståelse er blevet en vigtig strømning i mediediskursen.

For at undersøge dette, vil artiklen analysere nyhedstekster fra de større danske dagblade gennem både en kvantitativ og en kvalitativ optik. Først undersøges det hvilken udvikling, der er sket i hyppigheden af danske dagblades brug af religiøse betegnelser. Dernæst dykker vi ned i en konkret diskursanalyse af debatartikler, der drejer sig om Tyrkiets optagelse i EU. Målet er at undersøge, hvilke civilisationsforståelser, der ligger til grund for indlæggene, og hvordan forskellige civilisationsforståelser hænger sammen med forskellige argumentationsstrategier og problemforståelser.

Diskursteori, civilisation og forskel

Artiklens overordnede strategi er at iagttage, hvordan andre iagttager. Det interessante fra denne synsvinkel er, hvordan sociale aktører forstår en problemstilling, og hvordan de italesætter den. Dette kan vi i Luhmannsk tradition kalde *iagttagelse af anden orden* (Andersen, 2003: 22ff, Howarth, 2004: 319).

Hos diskursteoretikerne Laclau og Mouffe defineres en diskurs som "en strukturel helhed af forskelle" (1985: 105ff). Bag denne definition ligger strukturalismens antagelse, at mening ikke er iboende, men at objekter udstyres med mening i kraft af deres relationer til andre objekter i strukturen. Et begreb får mening, når det i diskursen ækvivaleres med nogle elementer i ækvivalenskæder, mens det sættes i modsætning til andre.

Betydning konstrueres altså gennem forskel. I det følgende vil jeg argumentere for, at *konfigurationen* af denne forskel er vigtig: At den diskursive konstruktion af forskel hænger sammen med forskellige civilisationsforståelser i den undersøgte materiale.

Begrebet civilisation har fra starten haft en tilknytning til religion. Ifversen (1998, 2000) finder, at begrebet på tærsklen til Oplysningstiden på mange måder træder i stedet for kristendommen i skabelsen af en ny sekulariseret forståelse af Europa. Andre begrebshistorikere har påpeget, at begrebet forbindes med en "sakral aura", fordi det skal afløse traditionelle religiøse værdier (Ifversen, 2000: 189). Ordet optræder således for første gang i 1756, hvor det sættes i forbindelse med religion.

I sidste halvdel af 1700-tallet bruges begrebet i et semantisk felt, hvor det sættes lig med *police* (fr.: at skabe love) og dyd, mens det sættes i modsætning til barbari, korrupsion og "den vilde". Fra udsprin-

get er der altså et sprogligt parløb mellem barbari og civilisation.

Ifversen ser tre centrale betydninger af civilisationsbegrebet i det 18. århundrede (Ifversen, 1998: 24):¹

- 1) Civilisation som en kulturel størrelse. I denne forståelse ækvivaleres civilisation med Europa, og dets grænser tegnes op i mødet med det ikke-europæiske – den despotiske orient og det ”vilde” Amerika.
- 2) Civilisation som en universel proces og endeligt mål. Dette indebærer, at civilisation ses som en forskel i udvikling. Som følge af oplysnings-tænkningen bliver civilisation en universel proces. Civilisation er som en trappe, som alle kulturer principielt kan bestige.
- 3) Civilisation som et rum i historien. Systematikken i dette syn skabes af muligheden for at dele civilisationer i stadier, som gennemløbes over tid.

Disse forskellige dimensioner i civilisationsbegrebet blandes og overlapper naturligvis hinanden hos de fleste tænkere, men bestemte dimensioner kan være dominerende i forskellige perioder. I en analyse af mellemkrigsårene påpeger Ifversen spændingen mellem en *kulturel* og en *universel* civilisationsforståelse af Europa. Den første fremhæver en ”stabil og uforanderlig kerne” mens den anden helt modsat fremhæver styrken ved den europæiske civilisations evne til at ”spredte sig og modtage” (Ifversen 2001: 9). I denne periode er der en udtalt fornemmelse af både begrebslig forvirring, konkret krise og tab af national og europæiske civilisation, hvilket giver sig udslag i en antimodernistisk strømning. Denne opbrudstendens kan sammenlignes med tiden efter den kolde krigs ophør.

De forskellige dimensioner kan forstås som adskilte diskurser, som opstiller forskellige ækvivalenskæder og anvender forskellige diskursive strategier. Den vigtigste forskel mellem dem er imidlertid deres måde at konstruere forskelle på. Dette kan vi se, hvis vi inddrager Reinhart Kosellecks såkaldte før-sproglige grunddistinktioner: in-

denfor/udenfor, før/senere og oppe/nede (Andersen, 1999: 79-86)². *Indenfor/udenfor*-distinktionen knytter an til Kosellecks ide om modbegreber, og er værdimæssigt ladet, så indenfor er ”ven” og udenfor er ”fjende”. *Før/senere*-distinktionen handler om skellet mellem erfaringer fra fortiden og forventninger til fremtiden. *Oppe/nede*-distinktionen skaber en rangorden inden for fællesskabet.

Disse distinktionsformer kan kombineres med Ifversens civilisationsdimensioner i en analytiske ramme (figur 1).

En *universel* civilisationsforståelse omfatter den klassiske oplysningstænkning om en europæisk universel civilisation, som må udbredes til de mindre civiliserede. Den omfatter også ideen om en globalistisk civilisation om mange veje mod fælles udvikling af menneskeheden. Det karakteristiske er, at forskelle mellem samfund er af hierarkisk karakter.

En *evolutionær* forståelse vil omfatte dele af eksempelvis den tyske historiker Oswald Spenglers ide om civilisationers organiske opblomstring og død. Forskelle er i denne forståelse tidslige. Et eller flere samtidige samfund kan således leve i forskellige ”aldre”. Disse to første forståelser ekspliciterer begge muligheden for udvikling (en processuelt kultursyn) men kan også optræde i en essentialistisk version.³

En *kulturalistisk* forståelse bygger på en kulturalistisk diskurs, ”that tends to let every phenomenon be the expression of culture, and consequently overriding other possible ways of conceptualising differences” (Ifversen 2003: 10). Diskursens strategi er at gøre få forskelle definerende og udviske forskellighed og kompleksitet inden for fremmede kulturer. Forståelsen er samtidig essentialistisk og ser kulturer som afsluttede, uforanderlige størrelser. Af dette forhold følger, at forskellige kulturer nødvendigvis adskilles af en rumlig indenfor/udenfor-distinktion, som ofte knyttes til geografi.

Den rumlige forståelse giver mulighed for en række diskursive strategier. Verana Stolcke har kaldt det kulturel fundamentalisme, når en retorik af inklusion og eksklusion fremhæver afgrænset kultur, arv og tradition og samtidig en territorial lukning af

Figur 1.

Civilisationsforståelse	Dimension	Grunddistinktion	Distinktionsdimension	Kultursyn
Kulturalistisk	Rumlig	Indenfor/ udenfor	Eksklusiv	Essentialistisk
Universel	Hierarkisk	Oppe/nede	Hierarkisk	Processuelt/ essentialistisk
Evolutionær	Tidslig	Før/senere	Tidslig	Processuelt/ essentialistisk

denne kultur (Stolcke, 1995). Mens racisme er en hierarkisk tænkning, som argumenterer med dominans og andres underlegenhed, så argumenterer den kulturelle fundamentalisme med eksklusion. Denne eksklusion bliver i diskursen retfærdiggjort som noget naturligt, fordi det ligger i den menneskelige natur at afvise det fremmede.

Huntingtons civilisationer

Politologen Samuel Huntingtons bog ”The Clash of Civilisations” (1996) er et eksempel på et indflydelsesrigt værk som forfægter en bestemt civilisationsforståelse.

Huntington fremsatte for første gang tesen om civilisationernes sammenstød i en artikel i *Foreign Affairs* i 1993. Ifølge Huntington selv skabte artiklen så meget debat og så mange misforståelser, at han følte sig kaldet til videreudvikle sin hypotese i bogform tre år senere (ibid: 13). Hovedargumentet i både artiklen og bogen er, at nutidens konflikter ikke kan forstås gennem den kolde krigs ideologier eller økonomitænkning men må ses som interkulturelle konflikter mellem verdens syv eller otte store civilisationer. I det følgende vil jeg argumentere for, at Huntington kan forstås inden for rammerne den ovenfor opstillede kulturalistiske civilisationsforståelse, dvs: 1) en kulturalistisk, 2) rumlig, 3) essentialistisk og 4) eksklusiv civilisationsforståelse, som låner elementer fra en kulturel fundamentalisme-diskurs.

For det første: Civilisationer er for Huntington *kulturelle størrelser*:

A civilization is thus the highest *cultural* grouping of people and the broadest level of cultural identity people have short of that which distinguishes humans from other species. (Ibid: 43, min kursiv).

Hovedpointen i Huntingtons bog er, ”culture matters”. Han ser civilisationernes kulturelle forskellighed som forklaring på konflikter og som årsag til, at nogle konflikter kan eskalere til globale konflikter. Kulturelle forskelle kan også forklare politisk og økonomisk udvikling:

Yet major differences in political and economical development among civilizations are clearly rooted in their different cultures. (...) Islamic culture explains in large part the failure of democracy to emerge in much of the Muslim world (ibid.: 29).

Det er netop et kendetegn ved kulturalistisk tænkning, at kulturen ses som den vigtigste forklarings-

faktor. Hos Huntington er det vigtigste kulturelle træk religionen. Vi kan kalde denne forståelse religionskulturalistisk.

For det andet: Huntingtons civilisationsforståelse er *rumlig*. Hver kultur er knyttet til bestemte afgrænsede, geografiske områder: ”[W]hile the lines seldom are sharp, they are real” (Ibid: 43). Ikke desto mindre er det muligt at tegne detaljerede kort over civilisationernes udstrækning, hvilket Huntington benytter sig af.

For det tredje: Huntingtons forståelse af civilisationerne er essentialistisk. I Gerd Baumanns forståelse er dette et bestemt kultursyn, som anser kulturer for at være afsluttede objekter.

[Cultures] have been worked out through long historical, and they are thought now to influence and even shape the actions and thoughts of their so-called members. (Baumann, 1999: 83)

Dette står i modsætning til et processuelt kultursyn, som ser kultur som noget, der skabes og genskabes gennem social handlen. Huntington ser netop civilisationer som *essentielt* forskellige. De har en iboende, uforanderlig kerne, som de ikke kan ignorere eller slippe fri af. Han taler således om ”den essentielle fortsatte kerne i den Vestlige civilisation” (ibid.:72) og om at: ”[E]fforts to shift societies from one civilization to another are unsuccessful” (ibid.: 20). Han ser på denne baggrund Tyrkiet og Mexico som splittede lande, hvis elite forsøger at føre dem ind i den vestlige civilisation, mens landets kultur og historie peger i en anden retning. Huntington fremhæver også, at lande naturligt samarbejder bedre med lande, som de deler civilisation med (ibid. 28).

For det fjerde: Huntingtons civilisationstænkning er *eksklusiv* og benytter en indenfor/udenfordistinktion som sin synsmåde. Huntington afviser en universel civilisation med henvisning til, at den er etnocentrisk. Hos Huntington er der ingen mellemvej. Ethvert samfund er medlem af en bestemt civilisation, som er adskilt fra andre civilisationer.

Denne inkluderende/ekskluderende retorik er et kendetegn ved den kulturelle fundamentalisme. Huntington trækker helt i tråd med denne tænkning på en antagelse om, at det er naturligt at afvise fremmede. På bogens første sider citerer han forfatteren Michael Dibdin for, at ”der kan ingen sande venner findes uden sande fjender. Med mindre vi hader, hvad vi ikke er, kan vi ikke elske, hvad vi er. (...) De, som fornægter dette, fornægter deres familie, deres arv, deres kultur, deres indfødsret, deres eget selv!” Dette kalder Huntington en ”ulykkelig sandhed” (ibid. 20).

Ordene, vi bruger

Et skifte i diskursordenen kan iagttages på mindst to måder. Man kan undersøge *hvilke* ord, der bruges, og *hvordan* de sættes sammen i diskurser. Den første metode vil primært læne sig op ad den kvantitative tradition, mens den sidste vil i højere grad vil trække på en kvalitativ. Overført til tekstanalyse kan vi sige, at den kvantitative analyses formål bliver at ”rette opmærksomheden mod genkomne træk på tværs af medietekster”, men den kvalitative indholdsanalyse ”vil interessere sig for den enkelte teksts indre struktur” (Hjarvard, 1997).

Formålet med denne kvantitative analyse er netop at sætte fokus på forekomsten af bestemte ord i medietekster over tid. Analysen bygger på tal fra artikeldatabasen Infomedia og baserer sig på alle offentliggjorte artikler fra *Politiken*, *Jyllands-Posten* og *Berlingske Tidende* mellem 1997 og 2005 (mellem 150.000 og 200.000 artikler for hvert år. Se appendiks I for data). Analysen omfatter to verdensreligioner, dels sammensætninger med ”islam” og ”muslim” og sammensætninger, hvor ”kristen” og dets bøjningsformer indgår.

Resultatet af undersøgelsen fremgår af tabel 1.

Opgørelsen viser, at de undersøgte religiøse betegnelser er blevet hyppigere i de tre danske dagblade. Forekomsten af sammensætninger med ”islam” og ”muslim” er mere end fordoblet (hhv. øget med 149 og 143 procent fra 1997 til 2005). Samlet er forekomsten af de her undersøgte religiøse betegnelser øget med 78 procent i perioden, så mindst et af de udvalgte ord nu optræder i 10,7 procent af alle artikler.

Det er umuligt, at give en entydig fortolkning af denne udvikling uden også at se på konteksten, som ordene indgår i. Vi kan således ikke i kvantitativ undersøgelse se, om ændringen skyldes, at der trykkes

forholdsmæssigt flere artikler om religiøse emner, eller om de religiøse betegnelser er trængt ind i den brede nyhedsdækning.

Det må dog formodes, at begivenheder af politiske tyngde spiller en rolle. 11. september 2001, krigen i Afghanistan, krigen i Irak, terrorhandling i London og Madrid, debatten om Tyrkiets optagelse i EU og sagen om de satiriske tegninger af profeten Muhammed har givetvis været anledning til at benytte religiøse betegnelser. Udviklingen kan også hænge sammen med en ændret indramning af debatten, eksempelvis når det gælder diskussionen om indvandring eller kriminalitet, og dermed en ændring i den mere generelle nyhedsdækning. Endelig kan den skyldes, at der er flere artikler, som handler om emnet religion, og som derfor benytter religiøse betegnelser, uden at det hænger sammen med en ændring i den brede nyhedsdækning.

Under alle omstændigheder er opgørelsen en markant indikation på, at et skift har fundet sted. Den britiske diskursanalytiker Norman Fairclough mener, at såkaldt komplekse tekster, hvor diskurser blandes på en ny måde, er et tegn på forandring. De er udtryk for, at grænserne mellem diskursordenerne rokkes og nytagnes (Fairclough 1995: 60). En udvikling, som den vi kan iagttage ovenfor, er en indikation på, at en sådan ændring i diskursordenen er på vej, eller allerede har fundet sted. Det er sandsynligt, at et den øgede brug af religiøse betegnelser også betyder en øget brug af religiøs kategorisering af mennesker og samfund. Dette spørgsmål kan vi se nærmere på i den kvalitative analyse.

Tyrkiet og EU: Forskellen under lup

Anledningen til den markante dagbladsdebat om Tyrkiets medlemskab af EU var en statusrapport fra Europakommissionen, som udkom den 6. oktober

Tabel 1. Procentdel af offentliggjorte artikler, som indeholder udvalgte ord

	"islam**	"muslim**	"kristne" og "kristen**	Religiøse betegnelser** i alt***
1997	1,0	1,2	3,7	6,0
1998	1,0	1,2	3,8	6,1
1999	1,1	1,5	3,8	6,4
2000	0,8	1,3	3,6	5,7
2001	2,0	2,6	4,2	8,9
2002	1,9	2,3	4,2	8,3
2003	2,0	2,4	4,8	9,3
2004	2,5	2,8	5,1	10,4
2005	2,5	3,0	5,2	10,7

* Forekomsten af ordet er trunkeret og inkluderer derved sammensætninger, hvori ordet indgår. ** Kun de her undersøgte religiøse betegnelser. *** Der forekommer afvigelser i summering pga. afrunding.

2004. Rapporten anbefalede at igangsætte optagelsesforhandlinger med Tyrkiet, og denne indstilling skulle medlemslandenes stats- og regeringschefer tage stilling til på det Europæiske Råds møde den 16. og 17. december. Det var derfor i denne periode, at debatten om Tyrkiets optagelse var på sit højeste.⁵

Debatten kom til at handle om Tyrkiets forhold til Europa. Det interessante fra denne artikels analytiske synsmåde er, hvilken distinktion, der konstrueredes mellem Europa og Tyrkiet. Er der tale om et oppe/nede forhold, hvor Tyrkiet er på et andet "trin" i sin udvikling? Er det tale om en eksplicit tidslig fortid/ fremtid-distinktion, hvor Tyrkiet befinder sig i en anden tid? Eller er der tale om en indenfor/ udenfor-distinktion, hvor Tyrkiet ses som essentielt adskilt fra Europa?

Formålet med analysen er at besvare spørgsmålet: Hvilken civilisationsforståelse ligger til grund i danske debatartikler om Tyrkiets optagelse i EU? Man kan sige, at vi er ude efter den enkelte teksts civilisationsmæssige præmis. Hovedopdelingen i analysen vil derfor følge den grunddistinktion som sættes mellem EU og Tyrkiet.

Derudover stilles disse yderligere spørgsmål i analysen for at afdække andre faktoreres forhold til grunddistinktion:

- Hvilke(n) distinktionskriterie(r) (religion, geografi, demokrati, økonomi, menneskerettigheder etc.) vægtes?
- Hvilke(n) diskursiv(e) strategi(er) benyttes?
- Hvilke elementer fra andre diskurser inddrages (interdiskursivitet)?

Langt fra os: Tyrkiet i den rumlige dimension

Gruppen af debatartikler, som benytter sig af den rumlige dimension, er den største. Det er markant, at alle artiklerne i materialet, som gør brug af denne dimension, argumenterer imod Tyrkiets optagelse.

Der er fire forskellige diskursive strategier i denne dimension, som går igen i flere af artiklerne.

- 1) Eksklusion: Klare grænser mellem EU og Tyrkiet
- 2) Religionsstrategien: Troen tæller
- 3) Essentialisering: Et statisk syn på Tyrkiet
- 4) Civilisationernes sammenstød: Det naturlige sammenstød

1) Eksklusion

Indenfor/udenfor-distinktionen er konstituerende for den rumlige dimension. Det rumlige aspekt afspejler sig i teksternes ordvalg, som når en skribent påpeger, at EU og Tyrkiet er "lysår fra hinanden" (#5⁶) og på et konkret plan, når mange læserbreve argumenterer geografisk: "Tyrkiet ligger i Lilleasien, hvor det altid har ligget" (#21), "Tyrkiet er ikke et europæisk land i geografisk henseende" (#40).

Den diskursive konstruktion af forskel foregår ved at påpege definerende forskelle mellem Tyrkiet og EU inden for en lang række sfærer som menneskerettigheder, demokrati og økonomi.

Kvindeundertrykkelsen er omfattende og alfabetismen udbredt. Det identitetsmæssige grundlag for samarbejdet i den Europæiske Union ligger langt fra Tyrkiet (#72).

Tyrkiske normer og værdier er i store dele af landet alt for fremmede for Europa (#10)

Skellet gøres endnu kraftigere ved at se Tyrkiet og især EU som homogene størrelser. Denne underdrivelse af interne forskelle tjener til at forstærke følelsen af skarpe grænser mellem to enheder, som det også er påpeget i antropologien. Fredrik Barth fremhæver betydningen af grænsedragning mellem etniske grupper, som netop foregår ved at fremhæve udvalgte kulturelle karakteristika og underspille den interne forskellighed. Han taler om de udvalgte kulturelle karakteristika som "emblems of difference" (Barth, 1969: 14).

2) Religionsstrategien

I artikler inden for den rumlige dimension er det religionen, der spiller klart den vigtigste rolle som et sådant "sindsbillede på forskel". Næsten alle artikler, som argumenterer for et nej til Tyrkiets optagelse nævner Tyrkiets religion som et eksklusiverende træk.

Hvad vil de langsigtede virkninger være, når tyrkiske muslimer strømmer til de andre medlemslande? (#60)

Nej, Tyrkiet er et land inden for den islamiske kulturkreds. Og dertil fattigt og underudviklet, med et korrupt retssystem og tortur i fængslerne. (#63)

Tyrkiet er et muslimsk land, og vil alene af den grund være ude af stand til at indgå i et forpligtende samarbejde med et kristent EU. (...) [D]et vil ikke være muligt at indlemme et muslimsk land i et snævert europæisk samarbejde, der er baseret på demokrati og tolerance. (#5)

(...) forskellen på Kristendommen og Islam er radikal og uomgængelig. Forskellen på Kristus og Mohammed. Forskellen på den korsfæstede og den imperiebyggende. Forskellen på Guds gratis nåde i Kristus og en fanatisk lovreligøsitet, der vil erobre og underlægge sig verden for at udøve sin sharia. (#26)

På lignende måde fremhæves den kristne kulturarv i nogle tekster som en af de vigtigste egenskaber ved det nuværende EU.

Den værdimæssige baggrund for det europæiske samarbejde henter sin inspiration fra en kristen kulturarv. Renæssancen, Reformationen, Oplysningstidens frigørende kræfter og den lange demokratiseringsproces er alle dele af den europæiske historie, som Tyrkiet ikke har lod og del i. (#72)

Gennem denne modsætning dannes en rumlig dikotomi mellem EU og Tyrkiet. Først og fremmest gennem modstillingen af kristendom og islam, men disse to determinerende kriterier ækvivaleres ydermere med en række andre henholdsvis positive og negative egenskaber.

Indenfor	Udenfor
EU	Tyrkiet
Kristendom	Islam
Rigdom	Fattigdom
Retsprincipper	Korruption, tortur
Renæssance	Ikke-renæssance
Oplysningstid	Ikke-oplysningstid
Demokrati	Ikke-demokrati
Tolerance	Ikke-tolerance

3) Essentialisering

Som det også fremgår af ovenstående dikotomiskema, så spiller et samfunds historiske erfaring i denne strategi en direkte rolle for dets nuværende egenskaber og fremtidige udviklingsmuligheder. Dette er en slags teleologisk historiesyn, hvor fortiden determinerer fremtidig udvikling. Dette er grundlaget for den essentialiserende diskursive strategi.

På et dybere plan handler det om eurocentrisk kulturimperialisme, for med medlemskabs-

politikken tilbyder EU i grunden Tyrkiet at blive europæisk. Men Tyrkiet er, som jeg har argumenteret, ikke europæisk, og det store flertal af tyrkere ønsker utvivlsomt heller ikke, at det skal blive det. (#63)

Den religionskulturalistiske diskurs lægger den definerende kraft over på religionen, og det forstærker de determinerede udviklingsmuligheder, Tyrkiet har. Et samfund kan ikke slippe af med sin religiøse kulturbaggrund, fastslår diskursen, og derfor bliver enhver udvikling væk fra denne kulturelle kerne en umulighed.

Denne manøvre bruges til at demontere jagsigernes argument om, at Tyrkiet længe har været inde i en demokratisk udvikling. Denne udvikling er ren overflade, hævdes det. Religionskulturalismen sætter islam i modsætning til demokrati, og når dette kombineres med det statiske syn på kultur, så bliver det simpelthen en umulighed, at Tyrkiet skulle være på vej mod ægte demokrati. Tyrkiet er derfor et skind-demokrati, som når som helst kan falde tilbage i sin "naturlige" tilstand.

Selvfølgelig kan tyrkerne som i øjeblikket vælge at styre i en demokratisk retning, men risikoen for en tilbagevenden til de islamiske principper vil altid eksistere, uanset hvor mange gange man påkalder Atatürk og hans adskillelse mellem stat og religion. (#60)

Det tyrkiske demokrati eksisterer kun i kraft af en stærk hær. Et ægte demokrati ville sandsynligvis medføre denne styreformers afskaffelse, idet et flertal i befolkningen måske ville kræve et præstestyre som det iranske. (#5)

4) Civilisationernes sammenstød

Som det allerede er fremgået af flere citater, så fremstiller mange tekster konflikter mellem Vesten og Tyrkiet/Islam som uundgåelig. Dette er i tråd med den kulturelle fundamentalisme, som argumenterer med en slags "naturlig" animositet mellem forskellige kulturer.

Når Tyrkiet alligevel bør afvises som fuldgældigt EU-land skyldes det landets størrelse og fremmedhed. Politikerne spiller russisk roulette med historien ved at optage Tyrkiet. Ingen union af lande kan overleve uden fælles kulturgrundlag, og netop det har været totalt underbelyst i hele optagelsesprocessen. (#10)

En stat kan kun hænge sammen i længden, hvis delene hører til samme civilisation, som vi ty-

deligt har set det i Jugoslavien og Sovjetunionen. (#63)

Denne diskursive konstruktion af konflikt fremkommer ved at trække på en række andre diskursive ordner – især fra debatten om indvandring. Det er interessant, at mange læsebrevne starter med at handle om Tyrkiets optagelse i EU, men slutter af med holdninger til integrationen i Danmark (fx #4, #5, #81). Der sker også en interdiskursiv sammenblanding med en EU-modstandsdiskurs, som opstiller en modsætning mellem en udemokratisk elite og folket (#7). Argumentationen er ofte en *ad populi*, som påpeger, at ”folket” er imod tyrkisk medlemskab.

Kombinationen med en religionskulturalistisk diskurs skaber en modsætningsfuld strategi i nogle tekster: Politikere, der arbejder for Tyrkiets optagelse, er en falsk, antidemokratisk elite. Samtidig repræsenterer EU-landene de demokratiske værdier over for det ikke-demokratiske Tyrkiet. Strategien er alligevel kraftfuld, fordi den kan forklare, hvorfor nogen kan gå ind for tyrkisk medlemskab: De tilhører en fjern udemokratisk elite, som ikke forstår folket.

Endelig anses tyrkisk medlemskab i nogle tekster simpelthen for en sikkerhedsrisiko. I citaterne ovenfor sammenlignes tyrkisk medlemskab af EU med at spille russisk roulette (#10). Det er altså et spørgsmål om liv og død. I #60 fremhæves muslimernes mangel på solidaritet med det land, som de flytter til. Mere ekstreme udgaver findes også, som når Tyrkiets optagelse i EU kædes sammen med en plan om muslimsk overherredømme i Europa efter nazistisk forbillede.

Når muslimerne bygger stormoskeer i Europa, sker det ved massiv finansiering fra Iran og Saudi-Arabien, og målsætningen er koloniseringen af Europa og skabelsen af kalifatet. (...) Muslimerne fordrer Lebensraum, og Europa er næste mål. (...) Vi må hindre den islamiske politisering og udvise enhver, der direkte eller indirekte er fortalere for sharia og anden fundamentalisme. (#93)

En sådan strategi har Ole Wæver kaldt for sikkerhedsliggørelse (Wæver og Laustsen, 2000). Strategien går ud på at løfte et politisk emne op over almindelig politik ved at hævde, at det er et bydende nødvendigt sikkerhedsspørgsmål. Ved at italesætte emnet som en trussel mod fællesskabets eksistens retfærdiggøres brug af ekstreme metoder, som man ikke normalt ville acceptere. Den ovenfor citerede tekst gør det således nødvendigt at udvise en række mennesker i kraft af deres tro.

De fire diskursive strategier i artikler inden for den rumlige distinktion reproducerer i markant grad en religionskulturalistisk civilisationsforståelse. I det hele taget er det bemærkelsesværdigt, hvor tydeligt Huntingtons tænkning har sat sig diskursive spor i debatten. En tekst er en direkte præsentation af hans teori (#63), mens de fire elementer, som kendetegner denne forståelse, er til stede i næsten alle teksterne inden for denne dimension.

Op af stigen: Tyrkiet i den hierarkiske dimension

Den anden markante dimension i tekstmaterialet er den hierarkiske oppe/nede-distinktion. Modsat tekster, som skelner i den rumlige dimension, så argumenterer de fleste – men ikke alle – tekster i den hierarkiske dimension for indledningen af optagelsesforhandlinger.

I denne gruppe findes fire markante strategier, som på mange måder modsvarer strategierne fra den rumlige dimension. Således er det overordnede mål med strategierne at opbløde den eksklusive måde at se forskelle mellem EU og Tyrkiet på og i stedet se udviklingsmuligheder. Det sker ved:

- 1) Heterogenisering: Påpege intern forskellighed i Tyrkiet, EU og Vesten
- 2) Processualisering: Påpege foranderlighed
- 3) Civilisationernes sammenstød som ja-argument
- 4) Proaktiv strategi: EU som forandringskraft

1) Heterogenisering

Denne strategi må ses som et direkte svar på den eksklusive distinktionsdiskurs. Den prøver at modarbejde Barths ”sindbilleder på forskel” ved at påpege andre modstridende forskelle og ligheder på tværs af de konstruerede skel.

Jeg vil vove den påstand, at de kulturelle forskelle mellem danske protestanter og tyrkiske muslimer ikke er større end forskellen mellem danske protestanter og græske ortodokse eller mellem danske protestanter og italienske katolikker. (#20)

En variant påpeger intern forskellighed i Vesten for at illustrere grænsedragningens diskursivitet. Eksempelvis inddrages dødsstraf i USA for at påvise dette (#70).

Strategien tjener til at opbløde de grænser, som den eksklusive distinktionsdiskurs sætter op. Men samtidig indikerer denne strategi, hvor dominerende den eksklusive diskurs er. Opblødningen er en reaktion på noget andet – ikke en strategi, som selv forsøger at sætte dagsorden.

2) Processualisering

Det samme reaktive mønster gentager sig med foranderlighedsstrategien. Den er et modspil til essentialiseringsstrategien inden for den rumlige distinktion, som påpeger, at Tyrkiet ikke kan løbe fra sin essens og derfor ikke kan blive et europæisk land. Modsat dette påpeger denne diskurs, at Tyrkiet har gennemgået en voldsom udvikling, og også i fremtiden vil fortsætte med at bevæge sig i en europæisk retning.

Processen betyder, at Tyrkiet har taget et stort skridt hen i mod at blive et moderne vestligt demokrati. (#2)

Det Tyrkiet, som af åre bliver optaget, vil være et rigere, et mere demokratisk, et mere liberalt sekulariseret samfund. (#9)

En variant bruger Europas egen historie som argument for foranderligheden ved at henvise til udviklingen i efterkrigstidens Tyskland (#2) og i Central- og Østeuropa (#11).

I denne diskurs ligger implicit en hierarkisk distinktion, som ser EU som mere udviklet og befindende sig på et lavere stade. Ennemæssigt omfatter denne dikotomi primært demokratiske, menneskeretslige og økonomisk emneområder.

Oppe	Nede
Europa	Tyrkiet
Universelle værdier	Mindre del i universelle værdier
Demokrati	Mindre demokrati
Menneskerettigheder	Færre menneskerettigheder
Markedsøkonomi	Mindre markedsøkonomi
Ligestilling	Mindre ligestilling

I modsætning til den rumlige dikotomi levner oppe-nede-skellet plads til udvikling. Det er således gældende for næsten alle tekster, som beskriver forskellen mellem Tyrkiet og EU på denne måde, at de fremhæver netop Tyrkiets udvikling i europæisk retning. Undtagelserne vil jeg vende tilbage til.

3) Civilisationernes sammenstød som ja-argument

Det er interessant, at tanken om civilisationernes sammenstød bruges næsten lige så meget af fortalere for tyrkisk optagelse som hos modstanderne. Hos ja-siden bruges den som et worst-case scenario, som må undgås ved at modbevise det. Derfor må Tyrkiet optages. Hos nej-siden er det ligeledes et worst-case scenario, som må tages alvorligt og derfor er grund til afvise tyrkisk medlemskab. Ja-siden kalder sammenstødet for en "selvopfyldende profeti", men accepterer alligevel tankemåden.

Vi skal inddæmme den latente konflikt med den muslimske verden ved i praksis at vise, at der er plads i familien til et verdsligt, muslimsk land som Tyrkiet. (#44)

Kort sagt undgå at gøre en selvopfyldende profeti af Huntingtons tese om civilisationernes kamp. (#2)

Der er dog også enkelte tekster, som helt afviser at tænke i Huntingtons baner:

[Den fejlagtige forestilling] om at Europa bør bevæge sig et halvt årtusinde tilbage i tiden og definere sig selv som et kristent fællesskab, for så at sige at matche Osama Bin Ladens groteske og terroristiske vision om et antimoderne muslimsk kalifat. (#76)

Uanset om teksterne accepterer den religionskulturaliske diskurs eller ikke, så henviser de næsten alle implicit eller eksplicit til den. Det forklarer også, hvorfor der i næsten alle ja-tekster optræder religiøse betegnelser. Manøvren er et tegn på, at diskursen må være dominerende inden for denne debat.

4) Proaktiv: EU som forandringskraft

Som beskrevet er størstedelen af teksterne i den hierarkisk dimension reaktive i forhold til den religionskulturalistiske diskurs. Men der findes en egen strategi fra ja-siden, som går ud på at fremhæve EU som normativt magt i Europa og i verden. En tekst taler direkte om dette projekt som et "civiliseringsprojekt" (#44). De fleste tekster anvender argumentationen: Europas værdier er universelle, og derfor bør de spredes. Der tales om udbredelsen af en "europæisk diskurs" (#2) i Mellemøsten.

Det, der giver den europæiske civilisation sin egentlige værdi, er den kendsgerning, at dens værdier er universelle. De kan antages af alle og gavne alle. (#76)

Denne strategi ligger også klart i en hierarkisk dimension. Overordnet er strategien dog ikke dominerende og den optræder langt fra i alle tekster i den hierarkiske dimension.

Det processuelle nej

En sidste strategi skal nævnes for at understrege at en bestemt distinktion ikke determinerer et bestemt syn på tyrkisk medlemskab. I materialet findes en række tekster, der argumenterer processuelt og anerkender, at Tyrkiet er nået et langt stykke, men som samtidig siger, at forskellen stadig er for stor. De anbefaler på den baggrund enten at vente en år-række med at indlede forhandlinger, eller opfordrer Tyrkiet til at finde andre samarbejdspartnere.

Suppleret med rapporter og udsagn fra Human Rights Watch, Amnesty International og tyrkiske menneskerettigheds- og kvindegrupper giver det et skarpt billede af et land, der formentlig er på vej til at opfylde kriterierne, men langt fra er nået der endnu. (#17)

[V]i kan ikke forholde os til Tyrkiet som ethvert andet ansøgerland. Det er en hel region, vi skal have et forhold til, når vi forhandler med tyrkerne om optagelse i EU. (#8)

Det sidste citat indgår i et mix af forskellige diskurser, og i den pågældende tekst bliver Europas universelle værdier anerkendt, samtidig med at der stilles spørgsmålet, om ikke Tyrkiet hellere skulle samarbejde med "sin egen" region. Der er dermed også spor af en religionskulturalistisk diskurs.

Fanget i tid: Tyrkiet mellem fortid og fremtid

Den evolutionære distinktionsdimension er mindre entydig. Det er den mindst udbredte dimension, selvom den optræder i små glimt i en del tekster. Den anvendes mest i tekster som argumenterer for et nej. Det kan ses som en variant af den hierarkisk dimensions strategi med at opbløde grænser ved at påpege indre forskelle i Europa. Denne strategi bruges blandt andet til at påpege indre forskelle i Tyrkiet og dermed beskrive Tyrkiet som et "både-og".

EU ville uden problemer kunne optage Istanbul, Ankara og Izmir. Men få kilometer uden for de moderne byer kommer man tilbage til den rene middelalder, hvor kvinder er på hårdt markarbejde med deres små døtre under oplæring, og hvor kun hash hjælper dem gennem dagen. (#12)

"Både-og"-diskursen relaterer sig til tanken om en skind-demokratisk udvikling i Tyrkiet. En anden tekst argumenterer med at Tyrkiet er splittet mellem moderne by og landområder, hvor der eksisterer middelalderlige og endda før-feudale forhold. Den ulige befolkningsudvikling betyder, at balancen vil tippe i retning af det middelalderlige, hvilket vil gøre tyrkisk optagelse i EU til en "katastrofe" (#48).

Afslutningsvis er det interessant at lægge mærke til, at alle tre dimensioner konstruerer subjektpositionen på samme måde: "Vi" i EU står i den stærke position, Tyrkiet i den svage. Said har påpeget, at iagttagelse fra en magtposition påvirker iagttagelsesmåden (1995: 7ff). Således leverer ingen af de tre dimensioner plads til Tyrkiet som en ligeværdig partner. Ingen af de analyserede debatartikler forsøger at rykke ved denne subjektposition (med mulig undtagelse af #3, som taler om, at vi kan lære af Tyrkiet).

Afslutning

Denne artikel har forsøgt at sætte forskellens konfiguration under lup. Artiklen afsøger sammenhængen mellem bestemte argumentationsmåder og diskursive strategier og bestemte måder at konstruere forskel på.

"En iagttagelse ser, hvad den ser, men ser ikke, at den ikke ser, hvad den ikke ser", skriver Åkerstrøm Andersen finurligt (2003: 22). Med andre ord: Forskelle har en blind plet, nemlig sig selv. Dette bliver afgørende, når vi taler om forholdet mellem forskellige kollektive identiteter. Den måde forskellen bevidst eller ubevidst konstrueres på, er afgørende for den synsmåde, som lægges til grund for diskursen.

Således kan vi ud fra artiklens analyse påpege, at bestemte konfigurationer af forskelle hænger sammen med bestemte civilisationsforståelser. Den kulturalistiske civilisationsforståelse ser forskelle gennem en indenfor/udenfor-distinktion (rumlig), den universelle forståelse ser forskelle gennem en oppe/nede-distinktion (hierarkisk) og den evolutionære ser dem gennem en før/senere-distinktion (tidslig).

Diskursanalysen har vist, at der er en sammenhæng mellem distinktionsdimension og tekstens problemforståelse, diskursive strategier og spørgsmålet om udviklingsmuligheder. Det ser således ud til, at samtlige artikler, som benytter indenfor/udenfor-distinktionen argumenterer for et nej til optagelsesforhandlinger med Tyrkiet. De fleste tekster, som anvender en oppe/nede distinktion er fortalere, men der findes også en mindre gruppe "processuelle modstandere". Før/senere-distinktionen er den mindst udbredte og ser ud til at konstruere et både-og-billede af Tyrkiet, der som oftest anvendes som et modstander-argument.

Valget af diskursiv strategi hænger sammen med distinktionsdimensionen. Den overordnede strategi i den rumlige dimension er således at tegne klare grænser (eksklusion) blandt andet ved at fremhæve religionen som årsagsforklaring og ved at fremhæve, at et samfund ikke kan udvikle sig væk fra sin essentielle kerne. Det betyder også, at betegnelser som "muslimsk" og "kristen" ofte optræder. Strategierne munder ud i et kultursyn, der ser konflikter som naturlige. Det er slående, hvor stor ligheden med Huntingtons civilisationsforståelse er i artiklerne. Ikke bare reproduceres forståelsen implicit, mange af strategierne er de samme. Endelig refereres direkte til hans bog flere steder.

Strategierne i den hierarkiske dimension er overvejende modstrategier, der har til formål at imødegå de rumlige strategier. Dette ses især af de udbredte henvisninger til modstandernes argumenter. Således forsøger den heterogeniserende strategi at opløde de eksklusiverende grænser ved at påpege intern forskellighed i EU og Vesten. Den processuelle strategi forsøger at imødegå en statisk forståelse af Tyrkiet ved at påpege udvikling. Tanken om civilisationernes sammenstød fremføres i en række tekster som argument for optagelse af Tyrkiet. Dette reaktive mønster og de konstante henvisninger til

modstanderargumenter betyder, at også den hierarkiske dimension anvender religiøse betegnelser i stor udstrækning. Der findes dog også en proaktiv strategi i denne dimension, som går ud på at fremhæve EU som normativ forandringskraft i Europa.

Før/senere-distinktionen er ikke udbredt nok til at det er muligt at identificere strategier. Det ser ud til, at distinktionen primært opstiller en "både-og"-diskurs som anvendes til at påpege intern forskellighed i Tyrkiet.

Overordnet tyder disse diskursive strategier på, at den religionskulturalistiske civilisationsforståelse er dominerende inden for denne debat. Det giver sig udslag i, at andre diskurser er tvunget til at forholde sig til denne forståelse. Det er derfor ikke mærkeligt at religiøse betegnelser er så udbredte, idet næsten samtlige diskurser og strategier må forholde sig til religion som faktor for Tyrkiets optagelse i EU.

Denne dominerende diskurs har en række virkninger, idet den lægger en bestemt betragtemåde ned over virkeligheden. Den religionskulturalistiske diskurs kan ikke opererer med grundlæggende forandring, og den har en konfliktuelt kultursyn som sin præmis. Den vigtigste egenskab er imidlertid den konsekvente religiøse kategorisering af mennesker og grupper. Når denne forståelse dominerer debatten må de næsten alle tekster forholde sig til de religiøse betegnelser, som dermed bliver endnu mere udbredte. På denne måde formår en diskurs at øve magt over hvilke strategier, der er mulige i debatten.

Artiklen har kun afsøgt en enkelt case i den medialiserede debat. Men den kvantitative undersøgelse mere end antyder, at det er relevant at se nærmere på årsagerne til den markante stigning i antallet af religiøse betegnelser i dagbladene. Det er sandsynligt, at lignende diskurser gør sig gældende i andre sfærer af nyhedsdækningen. Nye undersøgelser af andre emneområder er nødvendige for at kaste lys over dette spørgsmål.

Noter

1. Bemærk at Ifversen også har udviklet tre andre bud på civilisationsdiskurser, som delvist overlapper de her refererede. Disse er: En etno-geografisk, en sociologisk-pædagogisk og en historisk (2000: 203). Denne opdeling beskriver imidlertid kun franske diskurser i perioden 1750-1770. Eftersom den første distinktion favner bredere har jeg derfor valgt at bruge denne, selvom jeg, især hvad angår "civilisation som rum i historien", støtter mig til den senere udlægning.
2. Også de to lingvister George Lakoff og Mark Johnson har identificeret grundlæggende "orientational metaphors", som relaterer til op/ned, inde/ude, for/bag. (Lakoff & Johnson, 2003: 176)
3. Om kultursyn: se følgende afsnit.
4. Antallet afhænger af, om man indregner en afrikansk civilisation. Huntington anser det for muligt, at der kan vokse sådan civilisation frem omkring Sydafrika, men dens nuværende eksistens betvivles (ibid: 47). De øvrige syv er: kinesisk, japansk, hindi, islamisk, ortodoks, vestlig og latinamerikansk.

5. Materialet omfatter 94 debatartikler fra perioden 1. oktober 2004 til 31. december 2004. De er udvalgt med søgeordene "tyrkiets", "medlem" og "EU" blandt artikeltypen "debat". Jeg har dog sorteret debatartikler fra, som af søgetekniske grunde optrådte i materialet, men som ikke handlede om Tyrkiets optagelse. Materialet er derfor skåret ned fra 134 artikler til 94. Debatartikler indbefatter både læserbreve, kronikker, klummer og ledere.
6. For oversigt over tekstmateriale se appendiks 2.

Litteratur

- Andersen, Niels Åkerstrøm (1999) *Diskursive analysestrategier*. København: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.
- Andersen, Niels Åkerstrøm (2003) *Borgerens kontraktliggørelse*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Barth, Fredrik (1969) *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Cultural Difference*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Barth, Fredrik (1995) 'Ethnicity and the Concept of Culture', www.tau.ac.il/tarbut/readers/syllabi/fbarth-ethnicity.htm, Paper presented to the Conference 'Rethinking Culture', Harvard.
- Baumann, Gerd (1999) *The Multicultural Riddle*. London: Routledge.
- Fairclough, Norman (1995) *Media Discourse*. New York: Edward Arnold.
- Hjarvard, Stig (1997) Forholdet mellem kvantitative og kvalitative metoder i medieforskningen, *Norsk Medietidsskrift*, vol. 2, pp. 59-80.
- Howarth, David (2004) 'Applying Discourse Theory: The Method of Articulation', in David Howarth & Jacob Torfing: *Discourse Theory in European Politics*. Palgrave Macmillan.
- Huntington, Samuel (1993) 'The Clash of Civilizations?', *Foreign Affairs* vol. 72 (3).
- Huntington, Samuel P. (1996) *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster.
- Ifversen, Jan (1998) 'The Meaning of European Civilization – A Historical-Conceptual Approach', *European Studies Newsletter*, vol. 1 (2), pp. 20-38.
- Ifversen, Jan (2000) 'Begreber, diskurser og tekster omkring civilisation', i Torben Bech Dyrberg mfl. (red.): *Diskursteorien på arbejde*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Ifversen, Jan (2003) 'Clash of Civilization and other narratives of September 11', ikke-offentliggjort paper.
- Jenkins, Richard (1997) *Rethinking Ethnicity*. London: Routledge.
- Jørgensen, Marianne Winter & Louise Phillips (1999) *Diskursanalyse som teori og praksis*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Laclau, Ernesto & Chantal Mouffe (1985) *Hegemony and Socialist Strategy*. London: Verso.
- Lakoff, George & Mark Johnson (2003 [1980]) *Metaphors We Live By*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Langer, Roy (1997) 'Men tyskerne giver ikke op så let: Mediediskursanalyse – hvordan?', i Katrin Hjort: *Diskurs – analyse af tekst og kontekst*. København: Samfundslitteratur.
- Said, Edward W. (1995 [1978]) *Orientalism: Western Concepts of the Orient*. Harmondsworth: Penguin.
- Stolcke, Verena (1995) 'Talking Culture – New Boundaries, New Rhetorics of Exclusion in Europe', *Current Anthropology*, Vol. 36, No. 1, pp. 1-24.
- Torfing, Jacob (2004) 'Discourse Theory: Achievements, Arguments, and Challenges' i David Howarth & Jacob Torfing: *Discourse Theory in European Politics*. Palgrave Macmillan.
- Wæver, Ole & Carsten Bagge Laustsen (2000) 'In Defence of Religion: Sacred Referent Objects for Securitization' i *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 29 (3), pp. 705-739.

Appendiks I

Talmateriale for kvantitativ undersøgelse af brugen af religiøse betegnelser.

	"islam**"			
	JP	Pol	Berl	
1997	485	548	619	1 652
1998	491	537	604	1 632
1999	511	627	584	1 722
2000	581	578	485	1 644
2001	1 301	1 488	1 160	3 949
2002	1 153	1 288	992	3 433
2003	1 046	1 213	930	3 189
2004	1 590	1 466	1 438	4 494
2005	1 943	1 549	1 390	4 882

	Totalt antal artikler			
	JP	Pol	Berl	
1997	45 941	64 153	51 501	161 595
1998	45 890	63 964	50 182	160 036
1999	48 430	65 856	48 343	162 629
2000	85 302	67 037	45 532	197 871
2001	86 033	65 086	41 615	192 734
2002	84 873	60 448	38 352	183 673
2003	67 594	45 692	42 504	155 790
2004	69 101	56 895	56 371	182 367
2005	73 595	59 283	58 578	191 456

	"muslim**"			
	JP	Pol	Berl	
1997	650	658	701	2 009
1998	644	669	685	1 998
1999	824	859	796	2 479
2000	971	864	773	2 608
2001	1 787	1 881	1 422	5 090
2002	1 446	1 571	1 116	4 133
2003	1 321	1 413	972	3 706
2004	1 950	1 685	1 446	5 081
2005	2 467	1 844	1 472	5 783

	Absolutte tal			Religion i alt (civilisation)
	Islam*	Muslim*	kristne/ kristen*	
1997	1 652	2 009	6 050	9 711
1998	1 632	1 998	6 103	9 733
1999	1 722	2 479	6 235	10 436
2000	1 644	2 608	7 089	11 341
2001	3 949	5 090	8 020	17 059
2002	3 433	4 133	7 648	15 214
2003	3 189	3 706	7 539	14 434
2004	4 494	5 081	9 341	18 916
2005	4 882	5 783	9 871	20 536

	"kristne"			
	JP	Pol	Berl	
1997	464	552	686	1 702
1998	482	562	650	1 694
1999	535	734	604	1 873
2000	695	755	593	2 043
2001	941	977	628	2 546
2002	992	882	580	2 454
2003	837	905	527	2 269
2004	1 105	992	652	2 749
2005	1 336	1 085	720	3 141

	Forholdsmæssigt (procent)			Religion i alt (civilisation)
	Islam*	Muslim*	kristne/ kristen*	
1997	1,02	1,24	3,74	6,01
1998	1,02	1,25	3,81	6,08
1999	1,06	1,52	3,83	6,42
2000	0,83	1,32	3,58	5,73
2001	2,05	2,64	4,16	8,85
2002	1,87	2,25	4,16	8,28
2003	2,05	2,38	4,84	9,27
2004	2,46	2,79	5,12	10,37
2005	2,55	3,02	5,16	10,73

	"kristen**"			
	JP	Pol	Berl	
1997	1 472	1 251	1 625	4 348
1998	1 544	1 236	1 629	4 409
1999	1 637	1 399	1 326	4 362
2000	2 176	1 581	1 289	5 046
2001	2 702	1 559	1 213	5 474
2002	2 563	1 502	1 129	5 194
2003	2 630	1 533	1 107	5 270
2004	3 400	1 834	1 358	6 592
2005	3 503	1 814	1 413	6 730

Appendiks II

Materiale brugt i analysen af debatten om Tyrkiets optagelse i EU

- #1 Det bliver svært, JydskeVestkysten 1. oktober 2004
- #2 Kronik: Giv Tyrkiet en dato, Politiken 3. oktober 2004
- #3 Tyrkiet bør optages i EU, Jyllands-Posten 3. oktober 2004
- #4 Luk ikke Tyrkiet ind i EU, Jyllands-Posten 3. oktober 2004
- #5 Debat: Danskerne skal høres om Tyrkiet, Jyllands-Posten 4. oktober 2004
- #6 Debat: Ton rent flag, Nyrup, Jyllands-Posten 4. oktober 2004
- #7 Debat: Fra Lilleasien til EU, Jyllands-Posten 5. oktober 2004
- #8 Kronik: EU og Tyrkiet – fælles fremtid?, JYP 6. oktober 2004
- #9 Debat: Ja til Tyrkiet i EU, Jyllands-Posten 6. oktober 2004
- #10 Leder: Nej til Tyrkiet, Kristeligt Dagblad 7. oktober 2004
- #11 Ledende artikel: Tyrkiet, Politiken 7. oktober 2004.
- #12 Ledende artikel: Kors i halvmånen, Ekstra Bladet 7. oktober 2004
- #13 Ledende artikel: Tyrkiet i EU, Erhvervsbladet 7. oktober 2004
- #14 Meninger globalt, Kristeligt Dagblad 8. oktober 2004
- #15 En god og en dårlig, Information 8. oktober 2004
- #16 Debat: Stort sikkerhedspolitisk problem, Weekendavisen 8. oktober 2004
- #17 Vent!, Weekendavisen 8. oktober 2004.
- #18 Betinget grønt lys for Tyrkiet, Kristeligt Dagblad 9. oktober 2004
- #19 Debat: Tyrkiet europæisk?, Ekstra Bladet 10. oktober 2004
- #20 Giv Tyrkiet en reel chance i EU, Berlingske Tidende 10. oktober 2004
- #21 Debat: Forstand og hjerte, Jyllands-Posten 12. oktober 2004
- #22 Fast udlændingepolitik i Fremtiden, Information 11. oktober 2004
- #23 Debat: Politisk makværk om EU-udvidelse, B.T. 13. oktober 2004
- #24 Debat: Tyrkiet er en ven, Jyllands-Posten 14. oktober 2004
- #25 Tyrkiet og EU – igen, JydskeVestkysten 15. oktober 2004
- #26 Kronik: Den kandiserede skinvirkelighed, Politiken 15. oktober 2004
- #27 Debat: Plattenslagere, Ekstra Bladet 15. oktober 2004.
- #28 Tyrkiet, Weekendavisen 15. oktober 2004.
- #29 Ledende artikel: Den gik ikke, Politiken 17. oktober 2004.
- #30 Debat: Tyrkiet og Grønland, INF 18. oktober 2004.
- #31 Religion som trøst og slagvåben, JydskeVestkysten 19. oktober 2004.
- #32 Debat: EUs "europæiske" grænser, Jyllands-Posten 19. oktober 2004.
- #33 Skal Tyrkiet optages, JydskeVestkysten 20. oktober 2004.
- #34 Tyrkisk berigelse II, Information 21. oktober 2004.
- #35 Tyrkisk berigelse, Information 21. oktober 2004.
- #36 Debat: Tyrkiet passer ikke til EU, Jyllands-Posten 21. oktober 2004.
- #37 Korruption i Tyrkiet, Information 22. oktober 2004.
- #38 Debat: Offer?, Weekendavisen 22. oktober 2004.
- #39 Debat: Tyrkiet: Var hun i Yemen?, Politiken 27. oktober 2004.
- #40 Debat: Tyrkiet skal ikke med i EU, Jyllands-Posten 29. oktober 2004.
- #41 Armensk, Weekendavisen 29. oktober 2004.
- #42 Debat: Tyrkiet er ikke klar, Berlingske Tidende 30. oktober 2004
- #43 Danmark er ikke et europæisk land, JydskeVestkysten 2. november 2004.
- #44 Kronik: Et bedre grundlag, Information 5. november 2004.
- #45 Danmark og Tyrkiet, JydskeVestkysten 8. november 2004.
- #46 Europæisk dobbeltmoral, Kristeligt Dagblad 10. november 2004.
- #47 Et tvivlsomt gode, Weekendavisen 12. november 2004.
- #48 Kronik: Gensyn med Tyrkiet, Politiken 15. november 2004.
- #50 Tyrkiet hører til i Europa, Kristeligt Dagblad 18. november 2004.
- #51 Sære påstande, Kristeligt Dagblad 25. november 2004.

- #52 Fortidens synder, Kristeligt Dagblad 25. november 2004.
- #53 Debat: Grundløs frygt for indvandring, Jyllands-Posten 1. december 2004.
- #54 Ledende artikel: Er der plads til Tyrkiet i Europa?, Information 6. december 2004.
- #55 Debat: Selvmodsigelser, Jyllands-Posten 8. december 2004.
- #56 Debat: Et nyt Tyrkiet med i EU, Jyllands-Posten 10. december 2004.
- #57 Debat: Den falske melodi om Tyrkiet og EU, Politiken 11. december 2004.
- #58 Debat: EU-offensiv for udvidelse, Politiken 12. december 2004.
- #59 Debat: Tyrkiet ligger i Mellemøsten, Jyllands-Posten 12. december 2004.
- #60 Kronik: Russisk roulette med Europas fremtid, Jyllands-Posten 12. december 2004.
- #61 Debat: Tyrkiet bør have en fair behandling, B.T. 12. december 2004.
- #62 Debat: Pittelkow og de halve sætninger, Jyllands-Posten 13. december 2004.
- #63 Opinion: EU's skæbne sættes på spil hvis Tyrkiet optages, Berlingske Tidende 13. december 2004.
- #64 Kronik: Ja til partnerskab – nej til medlemskab, Berlingske Tidende 14. december 2004.
- #65 Debat: Hvor Kastholm kommer fra ..., Politiken 15. december 2004.
- #66 Debat: Menneskerettigheder bruges som trussel, Ekstra Bladet 15. december 2004.
- #67 Europa bør holde ord over for Tyrkiet, Kristeligt Dagblad 15. december 2004.
- #68 Debat: Bag nyheden: Tyrkisk tragedie, Jyllands-Posten 15. december 2004.
- #69 Debat: Tyrkiet er for umoderne til EU, Jyllands-Posten 15. december 2004.
- #70 Kronik: En lang og snoet vej for Tyrkiet, Berlingske Tidende 15. december 2004.
- #71 Tyrkiet ikke med i det kristne EU, De Bergske Blade 16. december 2004.
- #72 Nej til Tyrkiet, Kristeligt Dagblad 16. december 2004.
- #73 Kronik: Derfor skal Tyrkiet have et klart ja, Berlingske Tidende 16. december 2004.
- #74 Tyrkiet vil styrke EU's rolle som global aktør, Kristeligt Dagblad 17. december 2004.
- #75 Debat: Læserne mener: Tyrkisk bragesnak, Politiken 17. december 2004.
- #76 Ledende artikel: Et større Europa, Politiken 17. december 2004
- #77 Debat: Tyrkiets vej ind i EU, Jyllands-Posten 17. december 2004.
- #78a Debat: Europæerne blev taget på sengen, Jyllands-Posten 17. december 2004.
- #78b Debat: Giv Tyrkiet chancen, Jyllands-Posten 17. december 2004.
- #79 Leder: Tyrkiet på vej, Fyens Stiftstidende 18. december 2004.
- #80 Leder: Tyrkiets lange vej mod Europa, Berlingske Tidende 18. december 2004.
- #81 Kommentar: Tredje fejltagelse i udlændingepolitikken, Berlingske Tidende 18. december 2004.
- #82 Debat: Svært at tage stilling til Tyrkiet, Jyllands-Posten 18. december 2004.
- #83 Debat: Luk Tyrkiet ind i varmen, B.T. 19. december 2004.
- #84 Debat: Folkets stemme må høres, B.T. 19. december 2004.
- #85 Debat: Ufattelig tyrkisk arrogance, Ekstra Bladet 20. december 2004.
- #86 Debat: I øvrigt mener jeg, Ekstra Bladet 21. december 2004.
- #87 Debat: Kort sagt, Jyllands-Posten 22. december 2004.
- #88 EU's sikkerhed svækkes med tyrkisk medlemskab, Kristeligt Dagblad 23. december 2004.
- #89 Debat: Det vil tage Tyrkiet mindst 10 år, Information 24. december 2004.
- #90 Debat: DF manglerrespekt, Jyllands-Posten 24. december 2004.
- #91 EU-orientekspresen – på vej mod øst, JydskeVestkysten 29. december 2004.
- #92 Debat: Absurde forhandlinger, Jyllands-Posten 29. december 2004.
- #93 Debat: Tyrkiet i EU 2: Invasion – glem den, Politiken 30. december 2004.
- #94 Debat: Tyrkiet i EU 1: Integration – glem den, Politiken 30. december 2004.